

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/19>

Ольшак М.В.

Міжнародний гуманітарний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЄС ЩОДО РФ

У статті аналізується ефективність економічних санкцій у сучасному світі, на прикладі запровадження останніх в ЄС по відношенню до країни-агресора.

Наголошується на тому, що «ефективність» виступає інструментом та показником результативності дії санкцій, їх результативності. Мета санкцій – зупинення неправомірної дії. Правопорушниками можуть бути як і суб'єкти міжнародного права, так і конкретні особи. З іншого боку, застосовувати санкції можуть тільки суб'єкти міжнародного права, серед яких держави та міжнародні міжурядові організації.

Зазначено, що одним з важливих принципів міжнародно-правових санкцій, є те, що такі санкції застосовуються незалежно від організаційних форм їх застосування, інтенсивності тільки у відповідь на міжнародне правопорушення. Важливою передумовою виникнення та застосування санкцій є саме порушення миру та безпеки (наприклад в рамках ООН), наслідком якого є колективне накладення санкцій за попереднім санкціонуванням (наприклад, накладення санкцій Радою Безпеки ООН).

Також підкреслено, що цілі застосування економічних санкцій є комплексними, тобто примусові заходи можуть бути введені з різних причин, наприклад, щоб покарати або послабити державу, виказати несхвалення, викликати зміни в політиці або домогтися зміни режиму, як спроба уникнути збройного конфлікту або ескалації конфлікту та ін.

Також в роботі звертається увага на суб'єктивні передумови ефективності міжнародно-правових санкцій, які залежать від політичної волі суб'єктів міжнародного права, від вибору відповідної правової позиції, від волі держави-правопорушника, яка вирішуватиме, підкоритись вимогам міжнародної спільноти й виконати вимоги санкційної резолюції чи відмовитись від їх виконання.

Проаналізовано сутність санкцій з точки їх правового змісту в законодавстві ЄС, а також позначено аспекти ефективності та неефективності таких обмежувальних заходів. Так, ЄС з початку повномасштабного вторгнення РФ, прийняв сторону України, засуджуючи агресію Росії. Сьогодні вже прийнято II пакетів санкцій, які направлені на: різні сектори економіки та на окремих фізичних осіб. Тим не менш, залишається відкритим питання легітимності обходу санкцій.

Ключові слова: санкції, економічні санкції, ефективність, примус, ООН, безпека, політика ЄС.

Постановка проблеми. Інститут санкцій в науці та практиці міжнародного права вже склався та ефективно застосовується, але на порядку денному залишається питання «ефективності» застосовуваних заходів. Цінність категорії «ефективність» багато в чому полягає в оціночній функції результатів діяльності суб'єктів міжнародного права, що дозволяє відстежити наслідки впливу санкцій на державу-порушницю. Крім того, термін «ефективність» виступає важливим

інструментом та показником результативності дії санкцій, їх результативності, що робить ці категорії взаємозалежними.

Багато в чому свою популярність такий інструмент, як міжнародні санкції отримав за результатами ефективності. Але водночас санкції показують свою неспроможність, дорожнечу та неефективність, що спонукає наукову спільноту дискутувати навколо інституту міжнародних санкцій та говорить про актуальність запро-

вадження такого інституту, його ефективність, вплив на права людини та виявляти закономірності розвитку цього інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню економічних санкцій та їх суті присвячена увага у дослідженнях таких науковців, як: Р.А. Абдуллаєв, В.А. Василенко, К.М. Левандовські, А.В. Левандовські, Ю.В. Малишева, В.О. Пахіль та ін.

Метою статті є дослідження ефективності економічних санкцій, які запровадило та запроваджує ЄС щодо рф.

Виклад основного матеріалу. Санкції являють собою самостійний інструмент, який, за допомогою примусових заходів, направлено саме на правопорушника міжнародного правопорядку та має на меті – зупинення неправомірної дію. Серед правопорушників можуть бути як і суб'єкти міжнародного права, так і конкретні особи. Застосовувати санкції можуть суб'єкти міжнародного права, серед яких: держави та міжнародні міжурядові організації.

У своєму дослідженні Р. Абдуллаєв визначив, що санкції необхідно розглядати як заходи примусу до держави-порушниці, які наступають у разі, якщо така держава відмовляється добровільно нести міжнародно-правову відповідальність, або несла її не повною мірою. При цьому санкції виступають заходом примусу держави-порушниці до правомірної поведінки та міжнародно-правової відповідальності [1, с. 35].

К. М. Левандовські та А. В. Левандовські зазначають, що сучасна доктрина трактує економічні санкції як інструмент примусу до зміни поведінки держави-об'єкта санкцій, що приймає форму відмови від доведення розпочатого правопорушення. Тим самим відбувається спроба відійти від колишнього сприйняття економічних санкцій як складової частини військового інструменту [2, с. 135].

В. Василенко позначає, що це дозволенні міжнародним правом та такі, що мають процесуальний характер примусові заходи, які застосовуються суб'єктами міжнародного права для охорони та підтримки міжнародного правопорядку у випадку, якщо суб'єкт-правопорушник відмовляється зупинити міжнародне правопорушення [3, с. 38].

Своє відображення, міжнародні санкції знаходять у міжнародних актах, договорах та в інших міжнародних угодах, що говорить про суттєве та вже звичне використання такого міжнародного інструменту.

В одному з найвідоміших кодифікованих джерел міжнародного права, який дав поштовх сучасному міжнародному праву, а саме у Статуті Організації Об'єднаних Націй передбачено механізм застосування санкцій, що є правовою основою застосування такого інституту принаймні для 193 учасників такого міжнародного акту.

Главою VII Статуту ООН, передбачено примусові заходи щодо держави, яка не тільки продовжує порушувати свої міжнародні зобов'язання та Статут ООН, але і відмовляється виконувати рішення Ради Безпеки. Ці заходи можуть бути лише політичний, дипломатичний або економічний характер застосування збройних сил. Тобто Рада Безпеки може вимагати від членів Організації застосування заходів, які включають повний або частковий розрив економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів зв'язку, а також розрив дипломатичних відносин. У випадку, якщо Рада Безпеки ООН вирішить, що вищевказані заходи незбройного характеру можуть виявитися недостатніми, або уже виявилися недостатніми, вона вдається до таких дій повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримання або поновлення міжнародного миру та безпеки. Такі дії можуть включати демонстрацію, блокаду і інші операції повітряних, морських або сухопутних сил членів ООН [4].

Стаття 43 Статуту ООН також зазначає, що для цього необхідно, щоб всі члени ООН в знак внесення своїх вкладів у справу підтримання міжнародного миру та безпеки були готові і надали у розпорядження Ради Безпеки за її вимогою і у відповідності із особливою угодою або угодами збройні сили, допомогу і відповідні засоби обслуговування, які є необхідними для підтримання міжнародного миру та безпеки.

У свою чергу цінність такого інструменту, як міжнародні санкції полягає в ізолюванні порушника від економічних, дипломатичних, фінансових та інших відносин, не застосовуючи воєнної інтервенції, що у наслідку спричиняє розрив економічних стосунків з іншими державами, спричиняючи величезні збитки економічного, гуманітарного, інфраструктурного та іншого характеру в залежності від ступеня, розміру та солідарності колективного застосування санкції [5, с. 208–211].

Не варто забувати, про важливий принцип пропорційності санкцій. У цьому контексті держава, що накладає санкції, хоча і не зобов'язана надавати пряму гуманітарну допомогу країні, що

знаходиться під санкціями, однак, в свою чергу, державу, що накладає та застосовує санкції, не може бути звільнено від відповідальності, якщо вона обмежує свої дії простим включенням текстуральних відмов від гуманітарних товарів до своїх санкційних програм. Відсутність чітких процедур для вилучень гуманітарних товарів з санкційних списків та пов'язаних з ними платежів – все це відіграє роль у посиленні сили програми санкцій і, отже, впливає на ввезення гуманітарних товарів до країни, на яку поширюються санкції.

Слід зазначити, що дійсно існують випадки, коли цілі застосування економічних санкцій є комплексними і необов'язково є покаранням за правопорушення. Санкції можуть бути введені з різних причин, у тому числі, щоб покарати або послабити державу, виказати несхвалення, викликати зміни в політиці або домогтися зміни режиму. Вони можуть бути введені, щоб спробувати уникнути війни або прокласти шлях до війни. Усередині країни вони можуть бути спрямовані на заспокоєння внутрішніх груп тиску або надання громадськості враження прийняття рішучих дій, але без будь-яких очікувань, що держава понесе значні витрати або змінить свою поведінку. На практиці держави, що застосовують санкції, часто мають декілька цілей, хоча одна з них, як правило, є домінантною [6, 181–185].

У будь-якому випадку, накладення санкцій на державу не надає будь-яких переваг, навпаки, будь-яка санкція накладена на правопорушника має важкий економічний та гуманітарний характер по відношенню до держави.

Суб'єктивні передумови ефективності міжнародно-правових санкцій залежать від політичної волі суб'єктів міжнародного права, вибору відповідної правової позиції, яка зумовлюватиме запуск та функціонування механізму примусу, а також від волі держави-правопорушника, яка вирішуватиме, підкоритись вимогам міжнародної спільноти й виконати вимоги санкційної резолюції чи відмовитись від їх виконання. З огляду на національні, релігійні, історичні й інші об'єктивні та суб'єктивні умови, особливості поведінки національних еліт, взаємовідносини із сусідніми державами, своєрідні уявлення про справедливість і правопорядок кожна держава вибудовує власні стратегічні пріоритети. Нерідко ці пріоритети через зазначені особливості входять у конфлікт із загально визнаними нормами міжнародного права. У таких умовах національні пріоритети цих держав, від реалізації яких залежить збереження правлячого режиму, територіальної цілісності,

власної національної або релігійної ідентичності, ставляться вище інтересів регіональної і світової безпеки й розглядаються правлячим режимом як непорушний принцип національного самозбереження. Відстоюючи такі пріоритети держави не схильні відмовлятися або корегувати державну політику, навіть під тиском колективних санкцій, а тому держави-порушники будуть схильні до вчинення комплексу заходів направлених до мінімізації економічної шкоди, аж доки санкційний пакет стане неефективним [7, с. 168–169].

Такі заходи можуть мати доволі різні форми та види, починаючи від зміни економічної форми, проведення заходів пов'язаних з маніпулюванням капіталовкладеннями, проведенням імпортозаміщення, закінчуючи – схиланням інших суб'єктів міжнародного права допомогти оминати заборони, накладені санкціями. Яскравий приклад обходу санкцій з схиланням до співробітництва демонструє росія, починаючи з початку повномасштабного вторгнення до України.

Європейський Союз, з початку повномасштабного вторгнення РФ, прийняв сторону України, засуджуючи вторгнення росії, а тому перестав продавати до росії технологічні товари та компоненти, необхідні для обслуговування воєнної інфраструктури. У ЄС діють три типи санкційних режимів. По-перше, є санкції, прийняті ООН, які ЄС транспонує в законодавство ЄС («санкції ООН»). По-друге, ЄС може посилити санкції ООН, застосувавши більш жорсткі та додаткові заходи («змішані санкційні режими»). Нарешті, ЄС може також запроваджувати санкції за власною ініціативою («автономні режими санкцій ЄС»).

В даний час діє понад 40 режимів санкцій ЄС. Більшість з них мають географічний масштаб, тобто (наприклад, Сирія, Іран або Північна Корея). ЄС також прийняв горизонтальні режими, спрямовані проти тероризму, кібератак, розповсюдження та використання хімічної зброї, а також серйозних порушень прав людини.

Обмежувальні заходи (або «санкції») є інструментом Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, за допомогою якого ЄС може втручатися, де це необхідно, для запобігання конфліктам або реагування на нові або поточні кризи, а також для сприяння миру, демократії, повазі до верховенства права, прав людини та міжнародного права [8, с. 107].

Санкції ЄС спрямовані на тих, хто несе відповідальність за політику або дії, на які ЄС хоче вплинути, при цьому максимально зменшуючи

будь-які ненавмисні наслідки. Санкції ЄС можуть бути націлені на уряди країн, що не входять в ЄС, недержавні організації, а також компанії, групи, організації або окремих осіб за допомогою різних заходів, включаючи ембарго на постачання зброї, обмеження на допуск перерахованих осіб (заборона на поїздки), заморожування активів та інші економічні заходи, такі як обмеження на імпорт та експорт.

Рішення, що стосуються санкцій, приймаються Радою Європейського Союзу консенсусом, як правило, на основі пропозицій Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки (Високого представника) та після обговорення у відповідних робочих групах Ради.

Починаючи з 2014 року, а саме з анексією АР Крим, щодо рф почали діяти автономні режими санкцій, введені ЄС власною волею, розуміючи порушення норм міжнародного права. Проте, тільки починаючи з 24 лютого 2022 року ЄС почав вводити безпрецедентні пакети санкцій направлені на послаблення економічної стабільності рф.

Так, 10-й пакет санкцій ЄС, був прийнятий у лютому 2023 року, і він розширив правила санкцій, додавши нові списки санкцій, торговельні та фінансові санкції, включаючи додаткові заборони на експорт, на суму понад 11 мільярдів євро. Він також наголосив на заходах проти обходу санкцій, звернувшись до третіх країн, «щоб забезпечити суворе виконання санкцій і запобігти їх обходу». Однак ніяких конкретних заходів не було заявлено.

У зв'язку з цим, станом на 3 квартал 2023 року було введено 11 пакетів санкцій, які направлені на: фінансовий сектор; енергетичний та транспортний сектор; товари подвійного значення; експортний контроль та експортне фінансування; візова політика; додаткові санкції проти росіян; нові критерії лістингу; заборона прольоту повітряного простору ЄС; зупинку мовлення телеканалів Sputnik та Russia Today [9].

Не дивлячись на те, що Європа перестала купувати російські нафто- та газопродукти, такі продукти все одно потрапляють на європейський ринок, за рахунок посередника у такому продажі. Теж саме стосується інших технологій та товарів подвійного значення, які безперешкодно потрапляють до рф. Якщо експортний об'єм транспортних засобів до рф знизився на 78%, у той же час експорт автомобілів до Казахстану виріс на 268%. Імпорт російської нафти до Індії збільшився з 1.7 млн бар\міс, у січні

2022 року, до 63.3 млн бар\міс. У відсотковому значенні показники складають на початок вторгнення 0,2%, а на сьогодні ці показники досягають 36,4%. Тобто Індія та Китай імпортують все більше російської нафти з моменту встановлення граничного значення ціни на нафту «Великої сімки» у кінці 2022 року, акцентуючи на тому, що імпорт сировини робиться із значною знижкою.

Так само із Індії росте рівень експорту продуктів нафтопереробки, наприклад, паливо для реактивних двигунів та дизельного палива до ЄС з січня 2022 року по травень 2023 року – з 1.1 млн бар. до 7.4 млн бар. Ідея в тому, що до нафтопереробки, така нафта залишається російською, на яку поширюються санкції, але вже після переробки, така нафта стає вже паливом індійського виробництва і перестає підпадати під обмежувальні заходи. Стає зрозуміло, що на практиці це все підриває дії обмежувальних заходів Європейського Союзу. За своєю суттю, ЄС все ж купує ту ж російську нафту, не дивлячись на накладені санкції, що є обходом накладених примусових заходів і водночас є дійсною проблемою, оскільки на Індію не розповсюджується законодавство ЄС, яке могло б посприяти обмеженню експорту нафтопродуктів [10].

Тим не менш, залишається відкритим питання легітимності обходу санкцій. Важко говорити про якийсь сталий понятійно-категоріальний апарат терміну «обхід санкцій», проте під таким виразом мається на увазі проведення певних маніпуляцій, метою яких є цілеспрямоване оминання накладених примусових заходів на відповідного правопорушника.

Держава, по відношенню до якої застосовуються міжнародні санкції, що мають економічний характер, має декілька варіантів виходу з під економічної ізоляції: правомірний – припинення правопорушення та виконання вимог міжнародної спільноти чи неправомірний – знаходження шляхів обходу економічних санкцій.

Щодо санкції, прийняті ООН, та транспоновані в законодавство ЄС – то такі санкції не є актуальними з огляду на те, що у Раді Безпеки накладається вето на будь-яку спробу накладення обмежень. Таке вето накладається рф щоразу, коли мова йде про засудження чи спробу накладення обмежень. Така прогалина в структурі ООН є окремою актуальною темою для дослідження. Тому ЄС залишається лише вводити автономні санкції розуміючи небезпеку, яку становить воєнна агресія рф.

Висновки. Щоб вирішити проблему зростаючого обходу санкцій ЄС, ЄС вирішив і надалі зміцнювати двосторонню та багатосторонню співпрацю з третіми країнами, а також надання технічної допомоги.

Лише в тих випадках, коли співпраця не принесе очікуваних результатів, ЄС вживатиме швидких, пропорційних і цілеспрямованих дій, які спрямовані виключно на те, щоб позбавити росію ресурсів, які дозволяють їй продовжувати її агресивну війну проти України у формі відповідні індивідуальні заходи щодо залучення операторів третіх країн до сприяння обходу. Європейський Союз відновить конструктивний діалог із третьою

країною, про яку йдеться, після прийняття таких індивідуальних заходів.

У випадку, якщо, незважаючи на індивідуальні санкції та подальшу участь, обхід залишатиметься суттєвим і системним, ЄС матиме можливість вжити виняткових, крайніх заходів, що підвищить ефективність застосування накладених санкцій. У цьому випадку Рада може одностайно прийняти рішення про обмеження продажу, постачання, передачі або експорту товарів і технологій, експорт яких до росії вже заборонено, зокрема продуктів і технологій для бойових дій, до третіх країн, юрисдикція яких, як доведено, триває й особливо високий ризик використання для обходу.

Список літератури:

1. Абдуллаєв Р.А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу. Одеса. 2022. 198 с.
2. Левандовські К.М., Левандовські А.В. Економічні санкції в міжнародному публічному праві. Частина I: історико-правовий огляд. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 131–141.
3. Василенко В.А. Міжнародно-правові санкції. Київ: Головне видавництво «Вища школа», 1982. 230 с.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. Київ, 2008. 38 с. URL: <http://surl.li/dndtn> (дата звернення: 09.09.2023).
5. Пахіль В.О., Правові основи застосування санкцій ООН *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1998. Вип. 1. С. 201–216.
6. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія та практика: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.
7. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2016. 253 с.
8. Качурінер В.Л. Міжнародне право та економічні санкції: концептуальні засади. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 104–109.
9. EU sanctions against Russia explained. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/> (дата звернення: 09.09.2023).
10. EU restrictive measures against Russia over Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (дата звернення: 09.09.2023).

Olshak M.V. EFFECTIVENESS OF EU ECONOMIC SANCTIONS REGARDING RUSSIA

The article analyzes the effectiveness of economic sanctions in the modern world, using the example of the introduction of the latter in the EU in relation to the aggressor country.

It is emphasized that “efficiency” acts as a tool and an indicator of the effectiveness of sanctions, their effectiveness. The purpose of sanctions is to stop wrongdoing. Offenders can be both subjects of international law and specific individuals. On the other hand, only subjects of international law, including states and international intergovernmental organizations, can apply sanctions.

It is noted that one of the important principles of international legal sanctions is that such sanctions are applied regardless of the organizational forms of their application, intensity only in response to an international offense.

It is also emphasized that the objectives of economic sanctions are complex, meaning that coercive measures can be imposed for various reasons, such as to punish or weaken a state, to express disapproval, to induce policy change or to achieve regime change, as an attempt to avoid armed conflict or the escalation of conflict, and others

The work also draws attention to the subjective prerequisites for the effectiveness of international legal sanctions, which depend on the political will of the subjects of international law, on the choice of the appropriate legal position, on the will of the offending state, which will decide to obey the requirements of the international community and fulfill the requirements of the sanctions resolutions or refuse their implementation.

The essence of sanctions is analyzed from the point of view of their legal content in EU legislation, and the aspects of effectiveness and ineffectiveness of such restrictive measures are also indicated. Thus, from the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation, the EU took the side of Ukraine, condemning Russia's aggression. Today, 11 packages of sanctions have already been adopted, which are aimed at: various sectors of the economy and at individual individuals. Nevertheless, the question of the legitimacy of circumventing sanctions remains open.

Key words: *sanctions, economic sanctions, effectiveness, enforcement, UN, security, EU policy.*